

ÜÇÜNCÜ DÜNYA ÜLKELERİNDEKİ SILAH ÜRETİM VE TRANSFERLERİ

Muammer ŞİMŞEK*

1. Giriş

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde silah üretiminin, belirli bir geçiş döneminden sonra giderek hız kazandığı görülmektedir. 1955 yılına kadar ABD ve İngiltere, aralarında çok iyi bir uyum sağlayarak dünya silah piyasasında bir monopol oluşturdular ve dünya silah piyasasını etkin bir şekilde kontrol ettiler. 1955 yılından sonra SSCB, Fransa, Batı Almanya, Kanada ve İtalya, yeni silah üreten ve transfer eden ülkeler olarak dünya silah piyasasına girdiler. Bu ülkeleri 1960'lı yıllarda İsveç, İsviçre, Belçika gibi diğer sanayileşmiş ülkeler izlediler (1). Ancak bu küçük ülkelerin silah üretimleri ileri teknolojileri kapsamış olsa bile, sınırlı alanlara dayalıdır.

1970 li yıllardan itibaren silah üretim ve transferlerindeki en ilginç gelişmeler, Üçüncü Dünya Ülkelerinde görülmektedir (2). Bu dönemde, Üçüncü Dünya Ülkelerindeki ekonomik, siyasal ve askeri nedenlerden kaynaklanan silah üretimleri hızla gelişerek, süpergüçlerin ve silah üreten diğer gelişmiş ülkelerin dikkatlerini çekmeye başlamıştır. Öyle ki bu ülkeler, geleneksel silah üretici ülkelerden sonra, «ikincil silah tedarik eden ülkeler» olarak nite-

(*) Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Meslek Yüksek Okulu.

- (1) Bkz. John Sutton and Kemp. «Arms to Developing Countries, 1945-1965», Adelphi Papers, Num. 28, October 1966, ss. 1-34.
- (2) «Üçüncü Dünya Ülkeleri» terimi, genellikle NATO ve VARŞOVA paktları gibi ittifakların dışında kalan ve gelişmekte olan ülkeler için kullanılmaktadır. Ancak burada, konunun özelliğine paralel olarak katı bir sınıflandırmaya tabi tutmadan, sosyalist ve sosyalist olmayan, iki büyük ittifakın dışındaki bütün gelişmekte olan ülkeleri kapsayacak şekilde kullanılmıştır.

lendirilmeye başlanmıştır (3). Bu ülkeler arasında özellikle, Brezilya, İsrail, Çin, Yugoslavya, Kuzey ve Güney Kore, Singapur, Güney Afrika, Hindistan, Tayvan, Arjantin, Mısır, Pakistan ve Türkiye, silah üretim ve ihracatında bir hayli mesafe katetmiş durumdadır. Mısır ve Kuzey Kore, kendi ürettikleri silahlardan daha çok, diğer ülkelerden aldıkları silahları üçüncü ülkelere satmaktadır. Hindistan, Pakistan ve Tayvan ise, önemli silah üretim kapasitesine sahip olmasına rağmen ihracatı düşük düzeydedir.

Üçüncü Dünya Ülkeleri, önce ellerindeki silahların bakım ve onarımlarını yapmışlar, zamanla basit silahların üretimlerini yapmaya ve daha sonra da silah üretim alanlarını genişleterek ileri ve karmaşık teknolojilere girmeye başlamışlardır. Gelişmekte olan ülkelerdeki silah üretimleri yakından incelendiğinde silah üretimlerinin, bu ülkelerin savunma ve ekonomik kalkınma alternatifleri arasında yer alan önemli bir denge faktörü olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Üçüncü Dünya Ülkelerinin içinde buldukları durum, her iki alternatifin de bu ülkeler için hayati önem taşıdığını göstermektedir. Burada, Üçüncü Dünya Ülkelerindeki silah üretim ve transferlerinin boyutu ve ekonomik bakımdan bir değerlendirmesi yapılacaktır.

2. Üçüncü Dünya Ülkelerini Silah Üretimine Yönelten

Faktörler.

Üçüncü Dünya Ülkelerini silah üretimine yönelten başlıca faktörler, askeri, siyasal ve ekonomik kökenlidir.

2.1. Askeri Faktörler

Üçüncü Dünya Ülkelerindeki yerli silah üretiminin ilk amacı, ulusal savunma düzeyini yükseltmektir. Herhangi bir ülkedeki hükümetin en önemli görevlerinden birisi de, ulusal güvenliği sağlamaktır. Bu görevin yerine getirilmesinde, diğerlerinin yanısıra en önemli faktör, hiç şüphesiz yerli silah üretimidir. Günümüzde artık, bir ülkenin ihtiyacı olan silahları kendisinin üret-

(3) Sanayileşmiş altı ülke olan, ABD, SSCB, Fransa, Batı Almanya, İngiltere ve İtalya, «geleneksel silah üretici ülkeler» veya «silah tedarik eden ülkeler» olarak isimlendirilmektedir.

mesi ,o ülkenin ulusal savunmasının gerektirdiği bir zorunluluk olarak görülmektedir. Çünkü bir ülke, ulusal çıkarlarını ancak böylece en üst düzeyde koruyabilecek ve uluslararası çatışmalardan en az kayıpla kurtulabilecektir. Bu nedenle yerli silah üretimi, önemli askeri çatışmaların meydana geldiği bölgelerde giderek yaygınlaşmaktadır.

Üçüncü Dünya Ülkelerinin karşı karşıya olduğu çeşitli askeri ve siyasal kısıtlamaların hemen hemen tamamı, onların silah üretici ülkelere olan bağımlılığından kaynaklanmaktadır. Süper güçler ve silah üreten diğer ülkeler, silah transferlerini kendi çıkarları doğrultusunda ve bağlayıcı koşullarla yapmaktadır. Ayrıca silah üreten ülkeler uluslararası gerginlik ve çatışma durumlarında, silahlar, yedek parçalar ve diğer lojistik destek malzemelerini, çatışmada taraf olan ülkelere açıkça vermekten kaçınmaktadır. Çünkü dünya kamuoyu bunu hoş karşılamamaktadır. Böylece savaştan bir ülke, ihtiyacı olan silah ve askeri malzemeleri, gizlice ve yüksek fiyat ödeyerek satın almak zorunda kalmakta, hatta istediği silah ve askeri malzemeleri tam olarak elde edememektedir. Yakın dönemdeki askeri çatışmalar ve özellikle İran - Irak savaşında bu açıkça görülmüştür. Diğer yandan dünyada meydana gelecek bir genel kriz durumunda, silah üreten ülkelerin kendi silahlı kuvvetlerinin ihtiyaçlarına öncelik vermesi de dışarıdan silah tedarikini güçleştirecektir.

Üçüncü Dünya Ülkelerini silah üretimine yönelten bir diğer askeri faktör de, Doğu ve Batı Bloku ülkeleri tarafından üretilen silahların özelliğinden kaynaklanmaktadır. Bu ülkelerin ürettikleri silahlar, genellikle bu ittifakların ve bu ittifakları oluşturan ülkelerin askeri ihtiyaçlarına uygun olarak tasarlanıp üretilmektedir. Bu nedenle her iki ittifaka üye ülkelerin ürettikleri silahlar, Üçüncü Dünya Ülkelerinin savunma politikalarına, askeri doktrinlerine ve bölgesel koşullarına genellikle tam uyum sağlayamamaktadır. Dolayısıyla, bu ülkelerin ihtiyaç duydukları silahları kendi özel koşullarına göre üretmesiyle, bu sorunlarına çözüm bulacaklarına inanılmaktadır.

2.2. Siyasal Faktörler

Üçüncü Dünya Ülkelerinde yerli silah üretimi, ulusal ege-

menliğin bir sembolü olarak algılanmaktadır. Modern silahlara sahip olmak, yüzyıllardır bir prestij ve güç sembolü olmaya devam etmektedir. Bu nedenle, egemenliğine yeni kavuşmuş ülkelerin bağımsızlıklarını, savaş uçakları, füzeler ve tanklarla desteklemek için çaba harcamaları şaşılacak bir davranış değildir. Yerli silah üretimi ise, bunun en güzel yoludur.

Yerli silah üretimi ve böylece elde edilecek ileri askeri teknolojiler vasıtasıyla daha fazla hareket serbestisi elde ederek siyasal bağımsızlığı artırmak, Üçüncü Dünya Ülkelerini silah üretimine yönelten ilk siyasal faktördür (4). Yabancı silah üreticilerine olan bağımlılık bir ülkenin, uluslararası politikadaki herhangi bir gelişmeye karşı, tepkide bulunma isteğini ortadan kaldırmaktadır. Bir Üçüncü Dünya Ülkesinin, silah tedarikleriyle ilgili olarak veya bunun dışındaki çeşitli nedenlerle, diğer ülkeler tarafından tatmin edilmemesi ve buna bağlı olarak onlarla ilişkilerinde değişiklikler yapmak istemesi her zaman mümkündür. Böyle bir durumda, her ne kadar bir ülkenin silah ihtiyaçlarını karşılayacak alternatif tedarikçilerin varlığı kabul edilse bile, silah üreten ülkeler bu ülkeye silah vermeyi reddedebilir veya onun istediği silahları vermekten kaçınabilir. Silah üreten ülkelerin, İran - Irak savaşında, İran'a istediği silahları vermemesi ve İran'ın uluslararası alanda yalnız bırakılması bunun güzel örneğidir. Diğer yandan silah üreten ülkeler bir ülkeye istediği silahları verseler bile, onu kendi çıkarları doğrultusunda dış politikasında önemli değişiklikler yapmaya zorlayabilirler. Mısır'ın, Batı Avrupa Ülkeleri ve ABD'den silah satın alabilmek için İsrail'le ilgili dış politikasında yaptığı değişiklikler de bu duruma örnektir. Böyle durumlarda savunma sanayiinin yokluğu ya da yetersizliği, ilgili Üçüncü Dünya Ülkesinin seçim şansını ortadan kaldırmaktadır.

Üçüncü Dünya Ülkelerindeki, yabancı silah üreticilerine olan güven konusundaki şüpheler, herhangi bir askeri hareketin başlaması durumunda daha da artmaktadır. Çünkü, uluslararası

(4) Bkz. U.S. Arms Control and Disarmament Agency (ACDA). «Third World Arms Production», World Military Expenditures and Arms Transfers 1969-1978, December 1980, ss. 19-21.

kriz ve çatışma durumlarında silah üretici ülkelerin silah transfer politikaları, uluslararası politikadaki gelişmelere bağlı olarak kolaylıkla değişmektedir. Geleneksel silah üretici ülkelerin, İran, Arjantin ve Güney Afrika'ya yönelik silah ve askeri malzemeler transferlerindeki sonradan yaptıkları kısıtlamalar, bu konuya örneklerden sadece birkaçıdır. Bu nedenle gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş silah üretici ülkelerin verdikleri sözlere güvenme ve onların isteklerini kabul etmede şüpheli ve ihtiyatlı davranmaktadırlar.

Üçüncü Dünya Ülkelerini silah üretimine yönelten bir diğer siyasal faktör de, onların güçlü ve nüfuz sahibi ülkeler arasına girme isteğidir. Üçüncü Dünya Ülkeleri, yerli silah üretimi vasıtasıyla kendi bölgelerinde, ya da global düzeyde güçlü bir devlet konumuna çıkmak ve böylece bölgelerindeki etkinliklerini artırmak istemektedirler (5). Çünkü gelişmiş bir savunma sanayii, uluslararası güç dengesinin önemli bir elemanıdır. Yerli silah üretimi, kendine güveni artırmakta ve başkalarına olan bağımlılığı bir ölçüde azaltmaktadır. Bu nedenle etkili bir savunma sanayiine sahip olmayan ülkeler, uluslararası alanda önemli bir varlık oluşturamazlar. Halbuki bir ülke savunma sanayii vasıtasıyla güçlü devletler arasına girebilir ve etkinliğini artırabilir. Brezilya'nın her geçen gün gelişen savunma sanayii ile, başta Güney Amerika ve Afrika olmak üzere, Üçüncü Dünya Ülkeleri arasında giderek artan etkinliği buna güzel bir örnek oluşturmaktadır.

2.3. Ekonomik Faktörler

Yerli silah üretimiyle elde edilmek istenen en önemli kazanç, ulusal savunmanın en üst düzeyde gerçekleştirilmesi olmakla birlikte, bu tek hedef değildir. Askeri ve siyasal faktörlerin yanı sıra ekonomik faktörler de, gelişmekte olan ülkeleri silah üretimine yöneltmektedir.

(5) Michael Moodie. Sovereignty, Security and Arms, The Washington Papers, Vol. VII, No. 67, London: Sage Publications, 1979, s. 24.

Ekonomik faktörlerin ilki, savunma sanayiinin, gelişmekte olan ülkelerdeki sanayileşme çabalarını destekleyen önemli bir araç olarak kabul edilmesidir. Buna, savunma sanayilerinin, ülkedeki insangücünün beceri düzeyini yükseltmesi, yeni sanayi kollarını teşvik etmesi ve ülkeye yeni teknolojileri kazandırması gibi konular örnek olarak gösterilmektedir (6).

İkinci olarak, İhtiyaç duyulan silahların yerli olarak üretilmesiyle, bunların dışarıdan satın alınması durumunda ödemeler dengesi üzerinde oluşan yüklerin ortadan kalkacağına, ya da hafifleyeceğine inanılmaktadır (7). Ayrıca savunma sanayiinin, elektronik, uçak üretimi ve gemi inşa gibi dallarının emek yoğun teknikleri gerektirmesi nedeniyle, gelişmekte olan ülkelerde büyük boyutlara varan işsizlik sorununun çözümüne de önemli katkılarda bulunması beklenilmektedir.

Üçüncü Dünya Ülkelerini silah üretimine yönelten bir faktör de, geleneksel silah üretici ülkelerin son zamanlarda bu ülkelere silah üretimi için sağladıkları ekonomik ve teknik yardımların artmasıdır. Gerek geleneksel silah üretici ülkeler arasındaki rekabet ve gerekse alıcı ülkelerin silah üreten ülkeler üzerindeki yoğun baskıları, son on yıllık dönemde silah satışlarını daha çok alıcı ülkede montaj şekline dönüştürmüştür. Ayrıca, alıcı ülkelere sağlanan uzun vadeli krediler, ofset veya o ülkenin diğer ürünleriyle takas şeklindeki anlaşmalar da, dış ödemelerinde güçlük çeken Üçüncü Dünya Ülkelerinin silahlanmasına büyük kolaylıklar getirmiştir. ABD nin Güney Kore'nin yerli tank üretimine, Mısır, Pakistan ve İsrail'in savunma sanayilerini geliştirme projelerine yaptığı yardımlar buna örnektir (8). SSCB nin de, Hindistan'ın savaş uçağı ve tank üretimine sağladığı ekonomik kolaylıklar di-

---

(6) U.S. ACDA. «Third World Arms... s. 19, Herbert Wulf. «Developing Countries», The Structure of the Defense Industry: An International Survey, der. Nicole Ball and Milton Leitenberg, London and Canberra: Croom Helm 1983, s. 329.

(7) U.S. ACDA. «Third World Arms... s. 19, Wulf, s. 329.

(8) U.S. ACDA. World Military Expenditures and Arms Transfers 1986, April, 1987, s. 26.

ğer bloktan bu konuya örnektir (9).

Üçüncü Dünya Ülkelerini silah üretimine yönelten bir diğer ekonomik faktör de, bu ülkelerin de gelişmiş ülkeler gibi ortak silah üretim projelerine giderek daha fazla ilgi duymasıdır. Bilindiği gibi Nato'ya dahil olan Batı Avrupa ülkeleri, silah sistemlerinin üretiminde işbirliği yapmaktadır. Bu amaçla bazı kuruluşları oluşturarak önemli projeleri gerçekleştirmişlerdir (10). Örneğin, Tornado savaş uçakları, Batı Almanya, İngiltere ve İtalya, Jaguar savaş uçakları, İngiltere ve Fransa Euromissile projesi, Batı Almanya ve Fransa'nın işbirliği ile gerçekleştirilmiştir (11). Üçüncü Dünya Ülkelerindeki silah üretimlerinde de benzeri işbirliği yöntemlerinin giderek yaygınlaştığı görülmektedir. Suudi Arabistan, Mısır, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri arasında kurulan Arap Sanayileşme Örgütü (AOI), Kuveyt, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri Umman ve Suudi Arabistan arasındaki, Körfez İşbirliği Konseyi (GCC), savunma sanayii alanında faaliyet göstermektedir. Mısır ve Arjantin, Badr 2000 füze projesinde işbirliği

-
- (9) SIPRI Yearbook 1986. «The trade in conventional weapons», London: Francis and Taylor Ltd., 1986, s. 332, 445, The Military Balance 1987-1988, «Trends in Global Defense Spending and Defense Industries», London: IISS, 1988, s. 240.
- (10) NATO nun Avrupa kanadını oluşturan ülkelerin ortak silah geliştirme ve üretim faaliyetleri için bkz. Wolfgang Tebbe. «The Transatlantic Dialogue and The European Defence Industry», NATO's Sixteen Nations October 6, 1985, s. 52, Marvin Leibstone. «U.S./NATO Defence Co-operation», Military Technology, Vol. XII, No. 4, April 1988, ss. 28-30, Jan Van Houwelingen. «Toward European Defence Industry», NATO's Sixteen Nations, Vol. 30, No. 6, Special Iss. No. 2/85, October 1985, ss. 44-48, Robin Beard, «NATO armaments co-operation: picking up the gauntlet», NATO Review, Vol. 35, No: 1, February 1987, ss. 10-15, Eduardo S. Rexach. «The Independent European Programme Group-on the right path», NATO Review, Vol. 34, No. 5, October 1986, ss. 25-31. John R. Galvin. «Co-operation in armaments production a key element of deterrence», NATO Review, Vol. 36, No. 5, October 1988, ss. 17-21. Doğu Bloku ülkelerinin silah üretimindeki işbirliği faaliyetleri için bkz. Stephan G. Neuman, «Arms and Superpower Influence: Lessons from Recent Wars», ORBIS, Vol. 30, No. 4, Winter 1987, ss. 717-718, Thomas H. Snitch. «East European Involvement in The World's Arms Market», Military Expenditure, Arms Transfer and Other Statistics 1972-1982, April 1984, ss. 117-121.
- (11) U.S. ACDA, 1986, s. 28, Tebbe, s. 54.

yapmaktadır. Yine silah üretimi ve geliştirmede, Brezilya ile Arjantin arasındaki işbirliği ve bir Latin Amerika Silah Konsorsiyumu oluşturma çabalarıyla, AMX savaş uçağının geliştirilmesinde, Brezilya ve İtalya işbirliği de Latin Amerika'daki ortak silah üretim projelerine örneklerdir (12).

Üçüncü Dünya Ülkelerindeki savunma sanayilerinin gelişimine yardımcı olan ve hatta gelişmiş silah üreticileriyle sınırlı da olsa rekabet imkanı sağlayan son bir faktör de, bu ülkelerin mali imkanlarının yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Üçüncü Dünya Ülkelerindeki mali yetersizlikler bu ülkeleri, yeni silah ve askeri malzemelerin satın alınması yerine, silahlı kuvvetlerinin envanterindeki eski silahların hizmet sürelerini uzatmaya zorlamaktadır. Üçüncü Dünyadaki bazı silah üreticileri, eski silah sistemlerinin hizmet sürelerini uzatmaya yönelik modernizasyon projelerini düşük maliyetlerle ve başarıyla gerçekleştirmekte, böylece geleneksel silah üreticileriyle bir ölçüde de olsa rekabet imkanı elde etmektedir.

Buraya kadar belirtilen faktörler, Üçüncü Dünya Ülkelerini silah üretimine yönelten başlıca nedenlerdir. Ancak bunların dışında bazı durumlarda bir ülkenin kendi ihtiyacı olan silahları elde edebilmesi için, yerli silah üretiminin dışında başka bir alternatif olmayabilir. Güney Afrika savunma sanayiini bu nedenle geliştirmek zorunda kalmış bir ülkedir. 1960 lı yılların başında, ABD ve Batı Avrupa Ülkeleri tarafından bu ülkeye silah ambargosu uygulanmış ve uluslararası alanda yalnız bırakılmıştır. Böylece Güney Afrika'nın, savunma sanayiini geliştirmekten başka bir çaresi kalmamıştır.

3. Üçüncü Dünya Ülkelerindeki Silah Üretimleri ve Transferleri

3.1. Silah Üretimleri

(12) U.S. ACDA, 1986, s. 28, U.S. ACDA. «Balistic Missile Proliferation in the Developing World», World Military Expenditures and Arms Transfers 1988, June 1989, s. 20, Martin S. Navias. «Balistic missile polifera-tion in the Middle East» Survival, Vol. XXXI, Num. 3, May/June 1989, s. 228.

Üçüncü Dünya Ülkelerindeki silah üretim faaliyetlerinin başlangıcı, İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme kadar uzanmaktadır. Savaşın bitiminden sonra, çok sayıda ülkenin bağımsızlığına kavuşmasıyla birlikte bu ülkelerin bir kısmı silah ihtiyaçlarını, ABD ve İngiltere'nin savaş sonrası stoklarında bulunan silahlardan karşıladılar (13). Buna karşılık bazı ülkeler de, silah üretimine yönelik çok yönlü programları uygulamaya koyuldular.

Bununla birlikte, silah üretiminin Üçüncü Dünya Ülkelerinin silahlanma programlarına yoğun bir biçimde girişi, 1960 lı yılların sonundan itibaren başlamıştır. Günümüzde, en ileri ve karmaşık teknolojilere sahip olan silah sistemlerinin üretimi yine sanayileşmiş belirli ülkelerin elinde olmakla birlikte, Üçüncü Dünya Ülkeleri de bazı temel silah sistemlerinin çeşitli derecelerde üretimlerini yapabilecek düzeye ulaşmıştır (14).

Üçüncü Dünyadaki silah üreticilerinin en önemli başarıları, teknolojik spektrumun en düşük düzeyindeki, piyade silahları, hafif araçlar ve mühimmat üretimi gibi alanlarda görülmektedir. Bu üreticilerin çoğu kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmekte ve üstelik önemli miktarlarda ihracat da yapabilmektedir. Hafif silahların tasarım, üretim ve kullanımlarındaki basitlik, diğer Üçüncü Dünya Ülkelerini de bu silahların üretimini cazip hale getirmektedir. Üçüncü Dünya Ülkelerindeki silah üretimi, basitten ileri ve karmaşık teknolojilere doğru gidildikçe, üretici ülke sayısı azalmakta ve geleneksel silah üreticilerinin ürettiği komple parçaların oranı artmaktadır. Ayrıca, geleneksel silah üretici ülkeler, kritik parçaların üretimini elinde bulundurmakta ve bu teknolojileri diğer ülkelere vermemektedir. Örneğin Üçüncü Dünya Ülkeleri, jet motorları, güdümlü sistemleri, gemi motorları gibi ileri ve karmaşık teknolojileri içeren komple parçalar ve alt sistemlerin üretiminde ya da geliştirilmesinde, sanayileşmiş ülkelere bağımlıdır. Diğer yandan yandan suni olarak yükseltelen yerli üretim oranı, genellikle ekonomik olmamaktadır.

(13) Sutton and Kemp, ss. 5-8.

(14) «Temel silah sistemleri» deyimi, savaş uçakları, füzeler ve güdümlü mermiler, tanklar-zırhlı savaş araçları-toplar ve savaş gemilerini kapsamaktadır.

Tablo 1, sosyalist ülkeleri de içermek üzere, bir veya daha fazla konvansiyonal silah kategorilerinin üretimine ilişkin Üçüncü Dünya Ülkelerini göstermektedir. Tablo 1'deki ülkelerin sayısı, 1970'lerin başındaki silah üreticilerinin yaklaşık iki katı ve 1960'lardakinin de, iki buçuk katıdır (15).

Tablo 1'de görüldüğü gibi, 16 ülkede, keşif devriye, eğitim, nakliye ve savaş uçağı gibi çeşitli askeri uçaklar genellikle lisansla üretilmektedir. Bu ülkelerden 15'inde helikopter ve 14'ünde de taktik güdümlü füze ve mermilerin üretimi yapılabilmektedir. Askeri elektronik ve avyonik cihazların üretimini 13 ülke gerçekleştirebilmektedir. Destroyer, fırkateyn ve korvet gibi büyük savaş gemilerinin üretimini 15 ülke, denizaltı üretimini 10 ülke, hücum bot üretimini de 21 ülke yapabilmektedir. Ancak bu ülkeler, ürettikleri savaş gemilerinin, motor, silah sistemleri, navigasyon, elektrik ve elektronik gibi önemli bölümlerini dışarıdan satın almaktadır. Tank üretimini ise, sadece 7 ülke yapabilmektedir. Bunlardan başka, zırhlı personel taşıyıcı araçlarını 15, top ve Obüsleri de 11 ülke üretebilmektedir.

Üçüncü Dünyadaki silah üreten ülkelerin sayısındaki artışa ek olarak, başta İsrail, Brezilya ve Hindistan olmak üzere, bu ülkelerin savunma sanayiileri, kara, hava ve deniz silah sistemlerinin bütün alanlarına doğru genişlemeye devam etmektedir. Ayrıca yerli üretim oranını giderek artıran bu sanayiler, dünya silah piyasasındaki müşterilerin isteklerine uygun üretim yapabilecek yeteneğe ulaşmışlardır.

3.2. Silah Transferleri

Silah transferleri, eski ve yeni silah üreticilerinin hepsi için ekonomik bakımdan önem taşımaktadır. Ancak bu, dünya silah piyasasına egemen olan ilk altı ülke için çok daha fazla önemlidir. Üçüncü Dünya Ülkelerine yapılan silah dışsatımlarının da çok büyük bir çoğunluğunu, bu altı geleneksel silah üretici ülke elinde bulundurmaktadır. Bu ülkeler sırayla, ABD, SSCB, Fran-

(15) U.S. ACDA, World Military Expenditures and Arms Transfers 1987. March 1988, s. 14.

TABLO 1

UÇUNCU DÜNYA ÜLKELERİNDEKİ SİLAH ÜRETİMLERİ

Ülkeler	Savaş Uçakları	Eğitim Uçakları	Hafif Uçaklar	Nakliye Uçakları	Helikopterler	Taktik Güdümlü Füzeler ve Mermiler	Büyük Svç. Gemileri (Fırkateyn, Korvet, Destroyer)	Hücum Bot	Denizaltı	Tank	Hafif Tank Z P T Askeri Kamyon	Top-Obüs	Elektronik Avyonik Optronik	Hafif Silahlar Bombalar Havaanlar vb.
Brezilya	g		y		1	1	y	y	1	y	y	y - m	1	y - m
İsrail	y		y		1	y	y - 1	y	1	y - m	y	y - m	y - 1	y - m
Hindistan	1		1		1	1	y	y	1	y - 1	y	y - m	y	1 - m
Arjantin	y		y		1	y	1	1	1	g	y	y - m	b	y - m
Güney Kore	1		1		1	y - 1	1	y	1	1	1	y - m	1	1 - m
Kuzey Kore	1				x	x	1	x	1	1	x	x		1
Tayvan	1		y		1	1	y	y			y	y - m	1	y - m
Güney Afrika	1		y		1	y - 1		1			y	y - m	y - 1	y - m
Mısır			1		1	y		y			y	y - m		y - m
Şili				p						p	y	m		y - m
Endonezya			1		1			1				m		y - m
Meksika								1			y			y - m
Peru							1	1				m		m
Filipinler			1		1			1					1	y - m
Singapur	u						1	y				x - m	1	y - m
Tayland			1					y						1 - m
Pakistan			1		1	1	1	1	1	m		m		y - 1 - m
Türkiye	1				1	1	1	1	1	t - m	1	m	1	1 - m
Venezuela								y						m
Nijerya											1			1 - m
Malezya								1						m
İran	t				x	x					x		x	1 - m
Çin	y - 1				x	y	x	x	x	y	x	y - 1	b	b
S.Arabistan														1 - m
Burma								1						y - m
Portekiz							1							1
Yugoslavya	1		y		1	1	1	y	y	y - 1	y			y - 1
Yunanistan	t						1			t				1

Açıklamalar :

- b bilinmeyen
 g geliştirmiyor
 1 lisans, know how transferi, montajla üretim
 y yerli geliştirme, uyarlama ve kopya ile üretim
 x lisans mı yoksa kendi geliştirmesi mi olduğu bilinmiyor

- p lisansla veya yerli olarak üretimi planlanmış
 t tamir ve bakım
 m silahlar için mühimmat
 u uluslararası firmalarla bütünleşmiş üretim

Kaynaklar :

- IFSH - Study Group on Armaments and Underdevelopment, Transnational Transfer of Arms Production Technology, IFSH
 Forschungsbericht 19 Hamburg 1980 appendix, SIPRI Yearbook 1980, ss.47-56, 163-251, Aviation Week and Space Tech-
 nology: March 10, 1986, ss.152-216, Vol.130, No.24, June 12, 1989, ss.176-244, Vol.130, No.25, s.37, Armada In-
 ternational: Vol.8, No.4 July/August 1984, s.214, Vol.9, No.2 April 1985, s.76, Defence Attache, "Israel's Expan-
 sion Capabilities", No.1, 1981, ss.35-53, International Defense Review: Vol.18, No.5, 1985, s.795, Vol.18, No.6,
 1985, ss.742-943, Vol.18, No.8, 1985, ss.1220-1221, Vol.18, No.9, 1985, ss.1414-1460, Vol.18, No.10, ss.1551-1624,
 Battle Tanks, Supplement to International Defense Review, s.65,81, Fast Naval Combat Craft, Supplement to I.D.N.,
 Vol.18/7 July 1985, s14,17, Vol.22, No.1, 1989, s101, Vol.22, No.2, 1989, ss.163-166, Vol.22, No.4, ss.493-495,
 Vol.22, No.5, 1989, s.682, Jane's Defence Weekly: Vol.5, No.6, 15 February 1986, s.271, Vol.11, No.20, 20 May 1989,
 ss.943-945, Vol.11, No.21, 27 May 1989, s.1009, Vol.11, No.24, 17 June 1989, ss.1210-1211,1219, Jane's All the
 World's Aircraft, 1985-1986, Seventy-Sixth years of issue, London: Jane's Publishing Co.Ltd., 1986, s.131, Harp
 Akademileri Bülteni, Sayı.116, Aralık 1978, s.85, Military Technology, Vol.VIII, Iss.7, 1984, ss.28-29,
 Moodie, ss.18-21, Bai Si Yeng. "Understanding the Chinese Defense Industry", Military Technology, Vol.XI, Iss.3,
 March 1987, ss.36-53, David Saw. "The Emergence of the Third World Aircraft Industry", Armada International,
 Iss.4, April 1988, ss.42-51, M.J.Kessler. "Israel's Defense Effort-Heavy Equipment Revealed", Armada International,
 Vol.9, No.2, April 1985, ss.70-77, Roy Braybrook. "Close Support Aircraft for the Third World", Aerospace Interna-
 tional, Vol.16, No.4, November/October 1986, ss.13-20, Saitch, s.119, U.S. ACDA. "Third World Arms...ss.19-21,
 U.S. ACDA 1986, s.26, U.S. ACDA 1987, s.15.

sa, Batı Almanya, İngiltere ve İtalya'dır (16).

1985 yılında gelişmiş ülkeler dünyadaki toplam silah satışlarının yüzde 92 ne sahip olmuşlardır. Aynı yılda gelişmekte olan ülkelerin payı, yüzde 7,9 dur (17). Üçüncü Dünya Ülkeleri arasında silah ihracatında Çin, İsrail, Brezilya, Yugoslavya, Kuzey ve Güney Kore dikkati çekmektedir. Bu ülkelerin yaptıkları silah ihracatlarının kapsam ve boyutları önemli bir düzeye ulaşmıştır.

Tablo 2, silah ihracatında önde giden bazı Üçüncü Dünya Ülkelerinin son on yıldaki ihracatlarını göstermektedir.

Üçüncü Dünya Ülkelerinin silah ihracatındaki önemli bir nokta da ihraç edilen silahların teknolojik düzeyidir. Bu ülkeler 1960 lı yıllardan önce, iase malzemeleri, piyade silahları, hafif top, cephane ve askeri kamyonlar gibi basit teknolojilere sahip silah ve

Tablo 2
Bazı Üçüncü Dünya Ülkelerinin Silah İhracatları
(1983 yılı fiyatlarıyla, milyon ABD doları)

Yıllar	Arjan- tin	Bre- zilya	Çin	Mısır	Hindis- tan	İsrail	Kuzey Kore	Güney Kore	Yugos- lavya
1985	0	56	327	28	5	196	196	47	290
1984	77	483	1837	193	19	232	367	508	556
1983	20	130	1600	50	0	170	290	370	330
1982	0	335	1151	356	10	408	680	994	314
1981	11	190	470	34	22	392	644	291	325
1980	6	169	327	0	36	169	230	303	303
1979	13	145	185	13	40	343	119	238	224
1978	0	143	242	114	29	185	128	100	585
1977	8	123	170	77	77	93	31	170	370
1976	0	114	229	0	16	245	131	8	278

Kaynak : U.S. ACDA 1986, s. 21.

askeri malzemeleri ihraç edebiliyorlardı. Ancak 1970 lerden sonra, geleneksel silah üretici ülkelerin düzeyinde olmasa bile, orta ve hatta bazı karmaşık teknolojilere sahip silahları da ihraç etme-

(16) Bu sıralama, bazı yıllarda değişmekle birlikte, ilk iki sırayı sadece ABD ve SSCB elinde bulundurmaktadır.

(17) Bkz. U.S. ACDA. 1987. s. 10.

ye başladılar. Fakat bu ülkelerin ileri teknolojilere sahip olan silah ihracatları, çok sınırlı alanlarda, birkaç ülke tarafından ve geleneksel silah üretici ülkelerin, özellikle de süpergüçlerin onaylarına bağlı olarak yapılabilmektedir.

4. Üçüncü Dünyadaki Silah Üreticilerinin Karşılaştığı Sorunlar

Üçüncü Dünya Ülkelerindeki silah üretimlerini etkileyen ve yakın gelecekte de değişmesi beklenmeyen bazı faktörler bulunmaktadır. Bunlar, yerli silah üretiminde karşılaşılan, ekonomik, teknik, siyasal ve askeri kısıtlamalardır.

4.1. Ekonomik ve Teknik Sorunlar

Üçüncü Dünya Ülkelerindeki silah üretimini kısıtlayan en önemli faktör, bu ülkelerdeki, sermaye malları, hammaddeler, yetiştirilmiş insangücü, Araştırma ve Geliştirme (A+G) ve altyapı gibi ekonomik ve teknik kaynakların yetersizliğidir. Buna bağlı olarak ayrıca yüksek üretim maliyetleri, bu ülkelerdeki silah üretimini olumsuz yönde etkileyen en önemli ekonomik sorunlardan biridir. Bu ülkelerde silah üretim maliyetlerini yükselten bazı nedenler bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, teknolojik uzmanlaşmanın doğal bir sonucu olarak ve ekonomik ölçeğin sağlanabilmesi için, fabrikaların genellikle büyük kapasitelerde inşa edilmesine karşılık, iç pazardaki talebin sınırlı olması ve ihracat imkanlarının da, çok zayıf ya da hiç olmaması yüzünden bu ülkelerdeki üretim kapasitesinin düşmesidir. Diğer yandan, teknolojik bir know how stoku oluşturduğu ve bunu zamanla yükselttiği için, A+G tesislerinin ilk kuruluşundaki yatırım masrafları çok büyük boyutlara ulaşmaktadır. Buna bağlı olarak ilk üretilen silah sistemleri pahalı olmakta, fakat üretim ilerledikçe maliyetler düşmektedir. Ayrıca, gelişmiş ülkeler bu çok büyük boyutlara varan A+G masraflarını ihracatla dışarıya aktarmaktadır. Halbuki Üçüncü Dünya Ülkelerinin ihracat imkanlarının ve iç taleplerinin sınırlılığı, A+G den kaynaklanan büyük boyutlardaki harcamaların, sınırlı üretim miktarları üzerinde kalmasına neden olarak maliyetleri yükseltmektedir. Yine bu ülkelerde, silah üretimi için gerekli olan önemli A+G tesisleri ya yetersizdir, ya da hiç yoktur. Böyle durumlarda ilgili ülke, silah üreti-

miyle ilgili tasarım, deneme ve test çalışmalarını sanayileşmiş ülkelerde yaptırmak zorundadır. Şüphesiz bu da o ülkeye pahalıya mal olacaktır (18). Ayrıca düşük kapasiteli üretim, maliyetlerde önemli düşüşler sağlayan, «işgücünün öğrenme eğrisi»nin aşılmasını veya gecikmesiyle, ekonomik ölçeğin de oluturulmasına neden olmaktadır.

Üçüncü Dünya Ülkelerindeki silah üretimiyle ilgili üç ekonomik sorun da, İsveç'in Uluslararası Barış Araştırmaları Merkezi (SIPRI) tarafından belirlenmiştir (19).

Bunlardan birincisi, döviz tasarrufu konusudur. Belirli bir silah sistemini dışarıdan satın almak yerine onun yerli olarak üretilmesiyle döviz tasarrufu sağlanmaya çalışılırken, ödemeler dengesi üzerinde silah üretiminden önceki durumdan daha büyük bir baskı oluşabilir. Çünkü, sanayi yapısının yetersizliği nedeniyle ihtiyaç duyulan üretim teknolojisinin dışarıdan satın alınmasıyla döviz kullanımını daha çok artmakta ve dünya pazar fiyatlarının altında üretim maliyeti sağlamak güçleşmektedir (20). Hindistan'ın ürettiği nakliye uçağı örneğinde olduğu gibi uzmanlar, yerli üretim nedeniyle döviz tasarrufu sağlansa bile bunun çok küçük bir tutar olacağını, buna karşılık maliyetlerin çok yükseleceğini belirtmektedir (21).

SIPRI nin belirlediği ikinci sorun, yabancı yatırımlar konusudur. Üçüncü Dünya Ülkelerindeki bazı savunma sanayileri, yabancı firmaların alt üretim birimi durumundadır. Böyle bütünleşmeler, hem yabancı firmalar ve hem de ilgili üretici ülke bakımından risk oluşturmaktadır. Yabancı yatırımcılar bakımından risk, yabancı ülkelerdeki üretim birimlerinin kamulaştırılma ya da millileştirilme ihtimalinin sürekli varlığıdır. Buna karşılık üretici ülke bakımından risk ise yabancı yatırımcının, ülkenin üretim kapasitesinde her an bir boşluk oluşturarak yatırımları terk etme ihtimalidir.

(18) Albrecht ve diğerleri, s. 111.

(19) Bkz. SIPRI. «The Arms Trade with the Third World», New York: Holmes and Meier Publishers Inc., 1973, zikreden kaynak, Moodie, s. 44.

(20) Wulf, s. 330.

(21) Hindistan'ın ürettiği HS 748 nakliye uçağının üretimindeki maliyet artışı yüzde 49 dan, Gnat muharebe uçağında yüzde 90 a yükselmiştir. Bkz. Albrecht ve diğerleri, s. 214, Moodie, s. 44.

Üçüncü sorun, planlamayla ilgilidir. Üçüncü Dünya Ülkeleri, silah üretimiyle ilgili yatırım kararlarında bazen askeri kriterleri göz önüne almadıkları gibi, aynı zamanda ekonomik kriterleri de ihmal etmekte ve sadece gösteriş yapmak ve prestij kazanmak gibi rasyonel olmayan etkenlere ve bazı kişisel politik çıkarılara göre hareket etmektedirler.

Üçüncü Dünya Ülkelerindeki silah üretimiyle ilgili teknik kısıtlamalar, teknoloji transferleriyle yakından ilgilidir. Bu ülkeler, ileri teknolojileri geliştiremedikleri için, ABD, SSCB ve diğer gelişmiş ülkelerden yapacakları teknoloji transferlerine aşırı derecede bağımlıdırlar. Bu durum, silah üretiminde bir hayli deneyim kazanmış olan Brezilya ve İsrail gibi gelişmekte olan ülkelerde bile açıkça görülmektedir. Örneğin İsrail, kendi tasarımı olan ve geliştirmeyi 1988 yılında durdurduğu «Lavi» savaş uçağı projesinde, mali ve teknik yönden ABD den çok büyük yardımlar almıştır. ABD, İsrail'in Lavi savaş uçağı projesini 1 milyar dolara sigorta etmiş, mali yardımlarda bulunmuş ve ayrıca 100 den fazla ABD firması da bu projeye çeşitli parçaları vererek ABD teknolojisini bu ülkeye transfer etmiştir. Brezilya da kendi tasarımı olan Osorio (EE—TI) hafif tanklarının üretiminde, Batı Almanya motor ve transmisyonları ile bazı önemli parçalarını, İngiliz suspansiyon sistemini ve İngiliz veya Fransız ana silah ve atış kontrol sistemlerini kullanmıştır (22).

Yukarıda belirtilen ekonomik ve teknik kısıtlamalar aynı zamanda Üçüncü Dünya Ülkelerinin karşı karşıya olduğu siyasal kısıtlamaların da bir görünümü olarak kabul edilebilir. Ekonomik yardımlar ve teknoloji transferi, geleneksel silah üreticilerinin kendi stratejik, siyasal ve ekonomik çıkarlarının dinamik bir hesabına dayalı olarak yapılan politik kararlara bağlı bulunmaktadır. Böyle kararlar, zamanla artan rekabet, kontrol kaybı, yeni güç odaklarının ortaya çıkışı gibi çeşitli boyutlarda yeni sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Bu faktörler, bir sonraki transferler üzerinde giderek artan bir dizi sınırlamaların ortaya çıkışına neden olabilmektedir. İsrail'in yerli üretimi olan Merkava tanklarının ve Kfir savaş uçaklarının ihracatı, bu silahların üretiminde ABD parçalarının kullanılması nedeniyle, ABD'nin onayına bağ-

(22) U.S. ACDA 1986, s. 26.

lıdır. ABD, bu silahların ihracatını bazen onaylamamıştır. Çünkü bu durumda İsrail, dünya piyasalarında ABD ye rakip olabilecekti. Bu çeşit rekabetler, ABD'nin savunma sanayisine oranla ihracata çok daha fazla bağımlı olan Batı Avrupa Ülkeleri için, çok daha fazla önem taşımaktadır. Çünkü, Üçüncü Dünya Ülkelerinde lisansla üretilen silahların transferlerini kontrolde ortaya çıkacak olan bir başarısızlık, özellikle Fransız ve İngiliz savunma sanayileri için çok ciddi olumsuz sonuçlara yol açabilir. Nitekim Brezilya'nın Ortadoğu Ülkelerine yaptığı zırhlı savaş araçları satışları İngilizlerin, bu pazarın önemli bir kısmını kaybetmesine yol açmıştır (23).

4.2. Siyasal Sorunlar

Üçüncü Dünya Ülkelerindeki silah üretimiyle ilgili siyasal kısıtlamalar, mevcut ittifaklardan ve ülkelerin kendi politikalarından kaynaklanmaktadır. NATO ve VARŞOVA paktlarına dahil olan ülkeler, ürettikleri ileri ve karmaşık teknolojilere sahip silahların, başta karşı ittifaka üye olanlar olmak üzere, diğer ülkelere yaygınlaşmasını istememektedir. Bu iki ittifaka dahil ülkelerden dışarıya yapılan satışlar, genellikle eski teknolojileri kapsamaktadır (24).

İkinci siyasal sorun, ülkelerin kendi politikalarından kaynaklanan ihtiyari sınırlamalardır. Üçüncü Dünyadaki, politik etkiyi garantileme, önemli ittifaklardaki politikalara uyum sağlama ve yabancı satışların bir ülkenin kendi silahlı kuvvetleri üzerindeki olumsuz etkilerini azaltma isteği, bu ülkelerin dışarıya yapacağı silah satışlarını bazen önemli ölçüde sınırlandırmasına neden olmaktadır.

(23) Moodie, s. 69.

(24) Süpergüçlerin silah transferleriyle ilgili politikaları için bkz. U.S. ACDA. «Conventional Arms Transfer Policy», World Military Expenditures and Arms Transfers 1970-1979, March 1982, ss. 13-17. Thomas H. Snitch. «East European Involvement in the World's Arms Market» Military Expenditure, Arms Transfer, and Other Statistics 1972-1982», U.S. ACDA. «Third World Arms... ss. 20-21, Congressional Quarterly. «New Arms Sales Policy, Under Scrutiny», «U.S. Defense Policy, Weapons Strategy and Commitments», April 1978, ss. 79-80.

Silah üreten bir ülkenin, diğer ülkeler üzerindeki nüfuzunu koruma isteği, onun tarafsız kalmasını gerektirmektedir. Çünkü bir ülkeye yapılan silah satışları, aynı zamanda onun politikalarını desteklemek anlamına gelmektedir. Böyle durumlarda bir ülkenin diğer ülkeler üzerindeki nüfuzunu koruyabilmesi, onun davranışlarına bağlı bulunmaktadır. Orneğin Hindistan'ın silah ihracatlarını sınırlı tutmasının bir nedeni de onun, dünya-daki ittifaklar dışı tarafsız siyasal konumunu ve buna bağlı olarak da, bu ülkeler üzerindeki nüfuzunu koruma isteğinden kaynaklanmaktadır (25). Bu faktörler, silah ihracatlarını maksimize etme çabalarıyla çatışmaktadır.

4.3. Askeri Sorunlar

Üçüncü Dünya Ülkelerindeki yerli silah üretimi, bu ülkelerin önemli askeri sorunlarını çözmekle birlikte, bazı önemli sorunları da beraberinde getirmektedir.

Bu sorunlardan ilki, karar alma süreciyle ilgilidir. Bilindiği gibi normal koşullarda önce savunma ihtiyaçları belirlenip, daha sonra bu ihtiyaçları karşılamak için, mevcut sanayii geliştirmek, yeni bir sanayi oluşturmak, ya da dışarıdan satın almak gibi mevcut alternatiflerden birisi tercih edilir. Ancak bugüne kadar yapılan gözlemler, bu tercihlerde askeri kriterlerin her zaman birinci önceliği almadığı görülmüştür. Bu olumsuz kararlarda, karar alma ve üretim sürecindeki başlıca, gurup içi çatışmalar, dar anlamdaki politik müdahaleler önemli rol oynayabilmektedir. Diğer yandan bazen, silah üretim kararlarında askeri bürokrasi ile siyasal kurumlar arasında görüş ayrılıkları meydana gelebildiği gibi, aynı zamanda politikacılarla sanayicilerin hedefleri de her zaman birbirleriyle uyuşmamaktadır.

Yerli silah üretimindeki askeri etkinliğe yönelik bir diğer sorun da, askeri teknolojilerin izlenmesi zorunluluğundan kaynaklanmaktadır. Bütün silah üreticileri, yeni geliştirilen teknolojileri izleyip elde ederek bunları, kendi ülkelerinin çevresel koşulları, savunma politikaları ile silahlı kuvvetlerinin askeri strateji ve taktikleriyle bütünleştirmek zorundadır. Aksi takdirde yerli olarak üretilen silahlar bir süre sonra, teknolojik eskime sonucunda diğer ülkelerin geliştirdiği yeni silahlar karşısında askeri

değerini kaybedecektir. Ancak, sanayileşmesini henüz tamamlamamış ve ekonomik kaynakları sınırlı olan Üçüncü Dünya Ülkelerinin teknolojik yarışta geleneksel silah üreticilerini izleyebilme yeteneği çok zayıf, hatta bazen tamamen imkansız gibi gözükmektedir. Diğer yandan yeni bir teknolojiye sahip olmak, her zaman yeni askeri kapasiteleri elde etmekle aynı anlama gelmemektedir. Böyle durumlarda yeni teknolojiler, mevcut askeri yapı ile bütünleştirilmeye çalışılacak, eğer mümkün oluyorsa, ya askeri yapı değiştirilecek, ya da yeni teknoloji zorunlu olarak terk edilecektir.

5. Sonuç

Üçüncü Dünya Ülkelerindeki silah üretimi, kapsam ve sayısal olarak her geçen gün artış göstermektedir. Bu artış, dışarıdan silah satın alan ülkelerin geleneksel silah üretici ülkeleri etkileme, yani kısmen de olsa onlara karşı bağımsız hareket etme yeteneğini artırma çabalarıyla paralellik taşımaktadır.

Silah transfer modelleri üzerinde etkili olmak, silah satın alan ülkeler için olduğu kadar, silah üretici ülkeler için de çok önemlidir. Bu nedenle geleneksel silah üretici ülkelerin, dünya silah piyasasını ve silah transferlerini kontrol etmek ve bu kontrollerini gelecekte de sürdürebilmek için yoğun çabalar harcadıkları görülmektedir.

Üçüncü Dünya Ülkelerindeki savunma sanayilerini doğrudan ve dolaylı olarak etkileyen ve yakın gelecekte de değişmesi pek muhtemel olmayan bazı faktörler bulunmaktadır. Bu faktörlerin, silah üretimleri ve silah transferleri ile, gelişmekte olan ülkelerin karşı karşıya olduğu ekonomik darboğazlar bakımından olmak üzere, birbirlerine karşılıklı olarak bağımlı olan başlıca üç nokta üzerinde toplandığı görülmektedir.

Bu faktörlerden birincisi, Üçüncü Dünya Ülkelerinin silah üretim kapasiteleriyle ilgilidir. Günümüzde silah satıcıları arasındaki rekabet ve kısmen buna bağlı olan bazı önemli silah satışlarının alıcı ülkelerde montajı şeklinde yapılmasına ek olarak, bu satışlar için gelişmiş ülkelere verilen borçlar ve uzun vadeli

(25) U.S. ACDA 1986, s. 27.

krediler şeklinde sağlanan ekonomik kolaylıklar da, Üçüncü Dünya Ülkelerindeki silah üretimlerini hızlandırmakta ve yaygınlaştırmaktadır. Bununla birlikte, ileri teknoloji gerektiren karmaşık silah sistemlerinin üretimi, çok geniş kapsamlı bir sanayi temeli ve nitelikli işgücü ile birlikte, başta A+G olmak üzere, diğer alt yapıları ve bilgi birikimini de gerektirmektedir. Buna karşılık Üçüncü Dünya Ülkelerinin hemen hemen tamamı, böyle bir yapıya sahip değildir. Bu nedenle Üçüncü Dünya Ülkelerindeki savunma sanayileri, tam bağımsız silah üretimini henüz başaramamıştır. İsrail, Hindistan, Brezilya, Güney Afrika gibi savunma sanayileri çok gelişmiş olanlar da dahil olmak üzere Üçüncü Dünyadaki bütün silah üreticileri, geniş ölçüde dış mali ve teknik yardımlara güvenmektedir (26). Ayrıca Üçüncü Dünya Ülkelerindeki silah üretiminde, basit silah ve askeri malzemelerden, ileri ve karmaşık teknolojilere sahip olan silahlara doğru gidildikçe, üretici ülke sayısı azalmakta ve geleneksel silah üretici ülkelere olan bağımlılık artmaktadır.

Üçüncü Dünyadaki silah üretimlerinde en önemli hedeflerden birisi olan kendine yeterlilikteki ilerleme bu ülkelerin, geleneksel silah üretici ülkelere yapacakları askeri teknoloji transferlerine, bu teknolojileri massedebilme ve kendi sanayi ve teknolojik yapılarını geliştirebilme yeteneklerine bağlı bulunmaktadır. Ancak silah satışları ve silah üretimi amacıyla yapılan teknoloji transferleri çok politiktir. Çünkü bu, dünyadaki güç dağılımında önemli bir faktördür. Süpergüçlerin ve diğer gelişmiş ülkelerin, dünyadaki bu güç dağılımında yeni odakların ortaya çıkışına ilgisiz kalmaları mümkün değildir. Bu nedenle onların güç dağılımında etkinliklerinin zayıflaması, ya da kaybolmasıyla aynı anlama gelen Üçüncü Dünya Ülkelerindeki silah üretimlerinde kendine yeterlilik, şu anda ve yakın gelecekte bu ülkeler için gerçekleşmesi çok zor olan bir ihtimaldir (27). Üstelik, sanayi kapasitesi, mali imkanları, iç talebi ve ihracat imkanları sınırlı olan bu ülkeler için kendine yeterlilik her zaman ekonomik olmayabilir. Kaldı ki günümüzde silah geliştirme ve üretim projeleri, geleneksel silah üretici ülkelerin bile ekonomik güçlerini aştığı için

(26) U.S. ACDA 1987, s. 14.

(27) Moodie, s. 83.

kendi aralarında işbirliğine yönelmektedirler. Bu nedenle teknolojik gelişmelerin hızla devam ettiği bu dinamik süreçte, gelişmiş ülkelerdeki ileri ve karmaşık teknolojilerle eşdeğerde olan silah sistemlerini geliştirebilmek ve üretebilmek, Üçüncü Dünya'daki silah üreticileri için çok zor olacaktır.

Üçüncü Dünya Ülkelerindeki silah üretimlerini etkileyen ikinci faktör, dünya silah piyasası ve silah transferleriyle ilgilidir. Süpergüçler ve gelişmiş birkaç ülke, dünya silah piyasasındaki hakimiyetini sürdürmektedir. Üçüncü Dünya Ülkelerinin dünya silah piyasasındaki payı, 1973 yılında yüzde 2.3 den 1983 yılında 11.1 e yükselmiş ancak, 1985 yılında yüzde 7.9 a gerilemiştir (28). Dolayısıyla gelişmiş ülkelerin dünya silah piyasasındaki etkinliğinin gelecekte de aynı şekilde süreceği açıktır. Yani, Üçüncü Dünya Ülkelerinin kendi aralarında ve diğer gelişmiş ülkelere yapacakları silah satışlarının dünya piyasası üzerinde önemli bir etki oluşturması, hiç olmazsa yakın gelecek için söz konusu değildir. Bununla birlikte Üçüncü Dünya Ülkeleri, dünya silah piyasasını başlıca iki şekilde etkileyebilirler.

Üçüncü Dünya Ülkeleri, orta derecede karmaşık silah sistemlerinin üretiminde kendine yeterliliklerini artırarak, dünya silah piyasasındaki kendi silah taleplerini azaltabilirler. Üçüncü Dünya Ülkeleri arasında büyük silah alıcıları olan İsrail ve Hindistan, önemli savunma sanayiilerine sahiptirler. Yine önemli silah alıcıları olan Mısır, Irak ve Suudi Arabistan ise, aktif olarak gelişmeye müsait yerli silah üretim potansiyeline sahip bulunmaktadır. Bu ülkelerdeki silah üretimleri artırıldığı takdirde, dünya silah piyasası ve silah transfer modelleri üzerinde önemli etkiler meydana getirebilirler.

Dünya silah piyasasını etkileyebilecek diğer faktör, gelişmekte olan ülkelerin silahlı kuvvetlerinde halen kullanılmakta olan bazı silahların yenileştirilerek kullanılması ihtimalidir. Yakın dönemlerdeki global ekonomik koşullar, eğer pahalı silah sistemlerinin satın alınmasını kısıtlama eğiliminde olursa, çoğu ülkeler halen kullandıkları silahların ömrünü uzatmaya yönelebilirler.

(28) U.S. ACDA 1985, s. 21, U.S. ACDA 1987, s. 10.

İsrail, Brezilya, Singapur, Hindistan, Pakistan, Mısır ve Türkiye'yi de kapsayan bazı gelişmekte olan ülkeler, bu çeşit işleri yapma yeteneğine sahiptir. Bu ülkelerden özellikle İsrail ve Singapur eski silahların modernizasyonunu başarıyla yapmaktadır. Bu tip gelişmeler, çoğu gelişmekte olan ülkelerin silahlı kuvvetlerinin sorunlarının çözümünde önemli bir rol oynayabilir.

Böylece, yukarıda belirtilen iki etkene bağlı olarak Üçüncü Dünyadaki silah üreticilerinin sayısındaki artışın ve kapsamındaki genişlemenin uzun dönemdeki etkisi, silah satışlarında daha büyük çapta artışlar kaydedilmesi yönünde değil fakat, silah tedariklerinde bölgesel olarak kendine yeterliliğin sağlanmasıyla, dünya piyasasındaki silah talebinin azalması yönünde olabilir. Böylece, dünya silah piyasasındaki silah ve silah üretimi amacıyla yapılan teknoloji transfer modelleri üzerinde dikkate değer değişimler meydana gelebilir. Dünya silah piyasasındaki gelişmelere paralel olarak kendi pazarlarının daraldığını gören geleneksel silah üreticileri, Üçüncü Dünya Ülkelerindeki silah üretimlerini etkileyecek önemli tepkilerde bulunabilirler.

Üçüncü Dünya Ülkelerindeki silah üretimlerini etkileyen üçüncü faktör, bu ülkelerin karşı karşıya oldukları ekonomik darboğazlarla ilgilidir. Bu ülkeler, ekonomik kalkınma ve ulusal savunma gibi iki zıt faktörü bağdaştırmak zorundadır. Silah üretimi, bu iki alternatif arasında bir denge faktörü durumundadır. Çünkü bu ülkelerdeki silah üretimi, global ölçülerle değerlendirildiğinde her ne kadar çok büyük boyutlarda olmasa da, bu alanda giderek artan yatırımlar, bu ülkelerin ekonomik kalkınmalarını sınırlayabilecek boyutlara ulaşmış bulunmaktadır.

Sonuç olarak, Çin ve Hindistan dışında iç pazarları sınırlı ve ihracat imkanları da az olan Üçüncü Dünya Ülkelerinin, taktik füzeler, keşif uçakları, denizaltılar, zırhlı personel taşıyıcıları ve yeni geliştirilen piyade silahları gibi orta derecede karmaşık teknolojilere sahip silahların üretim ve ihracatlarını yaygınlaştırması beklenmektedir (29). Üçüncü Dünya Ülkeleri, ürettikleri önem-

(29) U.S. ACDA. «Third World Arms... s. 20.

li silahlarda teknolojik düzey bakımından 1980 li yılların sonunda geleneksel silah üreticilerinin düzeylerine ulaşamamışlardır. İleri ve karmaşık teknolojilerde, 1990 lı yıllarda da onlara yettmesi ve dünya silah piyasası üzerinde önemli değişme ve gelişmelere yol açması beklenmemektedir. Ancak Üçüncü Dünyadaki silah üreticileri zaman zaman, dünya silah piyasasında bazen önemli roller oynamaya devam edeceklerdir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

KİTAPLAR

- Andrew J. Pierre. *The Global Politics of Arms Sales*, Princeton: Princeton University Press ,1982.
- Michael Moodie. *Sovereignty, Security and Arms*, The Washington Papers, Vol. VII, No. 67, London: Sage Publications, 1979.
- Ulrich Albrecht, Dieter Ernst, Peter Lock ve Herbert Wulf. *Silahlanma ve Azgelişmişlik*, Çev. Ümit Kıvanç ve Mehmet Budak, İstanbul: Birikim Yayınları, 1978.

MAKALELER

- Bai Si Yeng. «Understanding the Chinese Defense Industry», *Military Technology*, Vol. XI, Iss. 3, March 1987, ss. 36-53.
- David Saw. «The Emergence of the Third World Aircraft Industry», *Military Technology*, Vol. XII, Iss. 4, April 1988, ss. 42-51.
- Geoffrey Kemp. «Arms Traffic and Third World Conflicts», *International Conciliation*, No. 577, March 1970, ss. 5-77.
- Herbert Wulf. «Developing Countries», *The Structure of the Defense Industry: An International Survey*, der., Nicole Ball and Milton Leitenberg, London and Canberra: Croom Helm, 1983, ss. 310-340.
- John Sutton and Geoffrey Kemp. «Arms to Developing Countries, 1945-1965» *Adelphi Papers*, Num. 28, October 1966, ss. 1-34.
- Martin S. Navias. «Ballistic missile proliferation in the Middle East», *Survival*, Vol. XXXI, Num. 3, May/June 1989, ss. 228.
- M.J. Kessler. «Israel's Defense Effort-Heavy Equipment Revealed», *Armada International*, Vol. 9, No. 2, April 1985, ss. 70-77.
- Roy Braybrook. «Close Support Aircraft for the Third World», *Aerospace International*, Vol. 16, No. 4, November/October 1986, ss. 13-20.
- Robert M. Rosh. «Third World Militarization», *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 32, No. 4. December 1988, ss. 671-698.
- Thomas H. Snitch. «East European Involvement in the World's Arms Market» *Military Expenditure, Arms Transfer, and Other Statistics 1972-1982*, April 1984, ss. 117-121.

DIĞER YAYINLAR

- Armada International, Vol. 8, No. 4, July/August 1984.
_____, Vol. 9, No. 2, April 1985.
- Aviation Week and Space Technology. Vol. 110, No. 24, June 11, 1979.
_____, Vol. 111, No. 19, November 5, 1979.
_____, Vol. 111, No. 26, December 31, 1979.
_____, Vol. 130, No. 6, February 6, 1989.
_____, Vol. 130, No. 22, May 29, 1989.
_____, Vol. 130, No. 24, June 12, 1989.
_____, Vol. 130, No. 25, June 19, 1989.
_____, March 10, 1986.
- Congressional Quarterly. «New Arms Sales Policy Under Scrutiny», «U.S. Defense Policy, Weapons Strategy and Commitments», April 1978, ss. 79-80.
- Defense Attache. «Israel's Expanding Capabilities», No. 1, 1981, ss. 35-53.
- Harp Akademileri Bülteni. Sayı. 116, Aralık 1978.
- International Defense Review, Vol. 18, No. 5, 1985.
_____, Vol. 18, No. 6, 1985.
_____, Vol. 18, No. 8, 1985.
_____, Vol. 18, No. 9, 1985.
_____, Vol. 18, No. 10, 1985.
_____, Battle Tanks, Supplement to I.D.R., 9/1985.
_____, Fast Naval Combat Craft, Supplement to I.D.R., Vol. 18/7, July 1985.
_____, Vol. 22, No. 1, 1989.
_____, Vol. 22, No. 2, 1989.
_____, Vol. 22, No. 4, 1989.
_____, Vol. 22, No. 5, 1989.
- Jane's Defence Weekly. June 30, 1984.
_____, Vol. 5, No. 6, 15 February, 1986.
_____, Vol. 9, No. 6, 13 February, 1988.
_____, Vol. 11, No. 20, 20 May 1989.
_____, Vol. 11, No. 21, 27 May 1989.
_____, Vol. 11, No. 23, 10 June 1989.
_____, Vol. 11, No. 24, 17 June 1989.
- Jane's All the World's Aircraft, 1985-1986, Seventy-Sixth years of issue, London: Jane's Publishing Co. Ltd., 1986.
- Jane's Fighting Ships, 1985-1986, Eighty-eight years of issue, London: Jane's Publishing Co. Ltd., 1986.
- Military Technology. «Israel's Defence Industry at 'Defence 87'», Vol. XI, Iss. 3, March 1987, ss. 54-56.
_____, Vol. VIII, Iss. 7, 1984.
- SIPRI Yearbook 1980, London: Francis and Taylor Ltd., 1980.
- SIPRI Yearbook 1986, London: Francis and Taylor Ltd., 1986.
- SIPRI Yearbook 1987, London: Francis and Taylor Ltd., 1987.

The Military Balance, 1987-1988. «Trends in Global Defence Spending and Defence Industries», London: IISS, 1988.

U.S. Arms Control and Disarmament Agency. «Third World Arms Production», World Military Expenditures and Arms Transfers, 1969-1978, December 1980, ss. 19-21.

—————, World Military Expenditures and Arms Transfers 1986, April 1987.

—————, World Military Expenditures and Arms Transfers 1987, March 1988.

—————, World Military Expenditures and Arms Transfers 1988, June 1989.